

ΣΧΟΛΙΑΖΟΝΤΑΣ ΤΗ ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΚΑΙ ΤΙΣ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΠΟΥ ΑΝΟΙΓΕΙ ΕΝΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΣΤΗΝ ΤΥΝΗΣΙΑ

ΑΛΕΚΑ ΜΠΟΥΤΖΟΥΒΗ

ΤΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΠΟΥ ΑΚΟΛΟΥΘΕΙ επιχειρεί μία καταγραφή των εντυπώσεων που αποκόμισα από την παρακολούθηση, ως προσκεκλημένη, ενός εντυπωσιακά καλά οργανωμένου διεθνούς Συνεδρίου¹, που αφορούσε στην ιστορία των ξένων κοινοτήτων της Τυνησίας, ιδιαίτερα, αυτών των οποίων τα μέλη ήρθαν από τις απέναντι της Μεσογείου ακτές.

Το συνέδριο ήταν αφιερωμένο στον καθηγητή Hedi Cherif (γ. 1932), ο οποίος πλαισιωμένος και ενισχυμένος από μια ομάδα νέων ιστορικών, προχώρησε στην υλοποίηση του εγχειρήματος μιας πλήρους επανεξέτασης της ιστορίας της Τυνησίας, από τα πρώιμα χρόνια μέχρι το 1957² που εγκαθιδρύεται η Δημοκρατία, με στόχο τη διασαφήνιση των συνθηκών γέννησης του εθνικισμού.

Ενταγμένη σε αυτή τη λογική, η ιστορία των μεσογειακών κοινοτήτων της Τυνησίας εγγράφεται στο πλαίσιο ενός προγράμματος εκπαίδευσης και έρευνας με τίτλο «Ιστορία κοινοτήτων, ιστορία πληθυσμών» που εκπονήθηκε εδώ και κάποια χρόνια από την ομάδα έρευνας «Ιστορία και Μνήμη»³.

Οι επιστήμονες αυτοί, θεωρούν ότι, παρόλο που οι κοινότητες των μειονοτήτων, την περίοδο του αγώνα για την ελευθερία της Τυνησίας διατηρούσαν σχέσεις ή και συνδιαλεγόνταν με το

αποικιακό καθεστώς, αποτελεί προτεραιότητα γι' αυτούς η επανεξέταση της συμβολής και του ρόλου τους στη δημιουργία της σύγχρονης Τυνησίας. Θεωρούν επίσης αναγκαία την επαναξιολόγηση των διαπολιτισμικών ανταλλαγών που έλαβαν χώρα μεταξύ των ποικίλων μειονοτικών κοινοτήτων των Βερβερίνων, Εβραίων, Μαύρων, Γάλλων, Μαλτέζων και όσων άλλων εγκαταστάθηκαν σε αυτήν, καθώς και τη μελέτη των θρησκευμάτων, και των δογμάτων στην Τυνησία και στον ευρύτερο γεωγραφικό, πολιτισμικό χώρο του Μαγκρέμπ⁴.

Ο προσανατολισμός αυτός είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας νέας γενιάς ιστορικών, που βασικός της στόχος ήταν να εμπλουτισθούν οι γραπτές πηγές, με τη συλλογή προφορικού υλικού. Έτσι προχώρησαν στην επιτόπια παρατήρηση, και υποβάλλοντας ευθείες ερωτήσεις, κατέγραψαν τις αναμνήσεις μελών ανθρώπινων ομάδων, υποβάλλοντάς τους ερωτήσεις που αφορούσαν στους τόπους και στους χώρους της μνήμης.

Καθιερώθηκαν, ταυτόχρονα, επαφές με ξένους ερευνητές, με Ενώσεις, και Ιδρύματα, ιδιαίτερα στη Γαλλία και στην Ιταλία, επειδή τα μέλη τους προέρχονταν από κοινότητες –Τυνησιων, Εβραίων, Ιταλών, Γάλλων, Μαλτέζων, κ.ά.– που έφυγαν από την Τυνησία, για διάφορους λόγους σε διαφορετικές χρονικές στιγμές η κάθε ομάδα και εγκαταστάθηκαν σ' αυτές τις χώρες.

Οι δραστηριότητες της ομάδας στο χώρο της εκπαίδευσης⁵ ξεκίνησαν πριν από δέκα περίπου χρόνια, και καλύπτουν τρία επίπεδα: Προπτυχιακά Προγράμματα Σπουδών, Διπλωματικές εργασίες φοιτητών και Έρευνα, με παράλληλη εκδοτική παρουσία⁶.

Στόχοι τους, το άνοιγμα του Πανεπιστημίου στο ευρύτερο περιβάλλον του, η διεύρυνση των οριζόντων και των προοπτικών του στον τομέα των Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών, καθώς και η μετατόπιση του επιστημονικού προσανατολισμού των φοιτητών της ιστορίας, που καλούνται ν' ασχοληθούν, από ιστορική σκοπιά, με τις ιδιαιτερότητες των ανθρώπων που προέρχονται από διαφορετικούς τόπους, με διαφορετικές νοοτροπίες και συμπεριφορές.

Στο δεύτερο επίπεδο εγγράφεται η δραστηριότητα που αφορά πανεπιστημιακούς ερευνητές που συγκροτούν ομάδες με φοιτητές και φοιτήτριες που εκπονούν διπλωματικές εργασίες, στο πλαίσιο του Εθνικού Προγράμματος Στήριξης Ερευνών, που ξεκίνησε στα μέσα της δεκαετίας του '90.

Από τις διπλωματικές εργασίες που εκπόνησαν μέλη αυτής της ομάδας, ενδεικτικά θα αναφερθούν οι:

- Médiouni Chokri, *Η μαύρη μειονότητα της Τυνησίας το 19ο αι. Μια ανθρωπολογική προσέγγιση* [1996].
- Davi Laura, *Ιταλικές μνήμες στην Τυνησία* [1996].
- Bouhajja Mustapha, *Οι προσκοπικές οργανώσεις και το εθνικό κίνημα* [1996].
- Yaacoubi Rim, *Οι Εβραίοι του Cap-Bon* [1999].
- Ben Achour Olfa, *Οι συνθήκες ζωής των Εβραίων της Τυνησίας (1914-1956)* [1999].

Αλλά και διδακτορικές διατριβές εκπονήθηκαν, όπως: Allagui Abdelkarim, *Η εβραϊκή κοινότητα της Τυνησίας από την εγκαθίδρυση του προτεκτοράτου ως το 1948*.

Larguèche Abdelkarim, *Οι σκιές της πόλης. Φτωχοί, περιθωριακοί και μειονοτικοί στην Τυνησία τον 18ο και 19ο αι.* [1999].

Το τρίτο επίπεδο δραστηριοτήτων της ομάδας καλύπτει η διοργάνωση διεθνών συναντήσεων που η θεματική τους συνδέεται με τα ερευνητικά τους προγράμματα, όπως αυτή που έγινε το Μάρτιο του 2000. Πριν από αυτήν, όμως, είχαν ήδη διοργανωθεί:

Δύο συναντήσεις στην Τύνιδα το 1994 και το 1996 από την ομάδα για την ιστορία των γυναικών στο Μαγκρέμπ, και το 1999 εκδόθηκε τόμος με τίτλο: *Ιστορία των γυναικών στο Μαγκρέμπ. Υλική κουλτούρα και καθημερινή ζωή*⁷.

Ακολούθησαν δύο διεθνείς συναντήσεις με θέμα την ιστορία των Εβραϊκών Κοινοτήτων της Τυνησίας.

Η πρώτη συνάντηση έγινε το Φεβρουάριο του 1998 στην Τύνιδα, με τη συμμετοχή επιστημόνων από διάφορες χώρες, και είχε ως θέμα την ιστορία της εβραϊκής κοινότητας της Τυνησίας. Κατά τη διάρκεια αυτού του συνεδρίου δόθηκε έμφαση στις πηγές και στις μεθόδους και μεγάλο μέρος του αφιερώθηκε στην παρουσία των εβραϊκών ιχνών στην Τυνησία από την εποχή ήδη των Φοινίκων.

Τα πρακτικά αυτής της Συνάντησης εκδόθηκαν το Μάρτιο του 1999 με τίτλο: *Ιστορία πληθυσμών, Ιστορία κοινοτήτων. Η ιστορία της εβραϊκής κοινότητας της Τυνησίας*.

Η δεύτερη συνάντηση έγινε το Μάρτιο του 1999 στο Παρίσι (Σορβόνη). Συμμετείχαν επιστήμονες από πολλές χώρες, και το θέμα της ήταν *Οι Εβραίο-Μουσουλμανικές σχέσεις στην Τυνησία από το Μεσαίωνα ως τις μέρες μας*.

Τα πρακτικά της είναι υπό έκδοση.

Οι διαπιστώσεις από αυτές τις συναντήσεις, όπως μέλη της ομάδας διατείνονται, τείνουν να καταδείξουν ότι το ενδιαφέρον της νέας ιστορικής προσέγγισης των διαφορετικών κοινοτήτων και μειονοτήτων της Τυνησίας δεν εστιάζεται αποκλειστικά στις ιδιαίτερες διαδρομές των διαφορετικών ανθρώπινων ομάδων που συγκροτούν το «πολυεθνικό» της «μωσαϊκό», αλλά αυτό που κυρίως επιχειρείται είναι η ανασυγκρότηση της συλλογικής μνήμης χωρίς προκαταλήψεις, αποκλεισμούς και επιλεκτικές αποσιωπήσεις.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι ιστορικές αυτές στιγμές, δεν προσεγγίζονται με νοσταλγία για τον παλιό καλό καιρό, ούτε με πικρία για τον παράδεισο που χάθηκε, αλλά αυτό που κυρίως επιχειρείται είναι να ενσωματωθούν τα στοιχεία αυτών των ομάδων, να υποβληθούν σε κριτική θεώρηση, όπως θα συνέβαινε για οποιαδήποτε άλλη περίοδο του ιστορικού τους παρελθόντος, προκειμένου να γίνει αποδεκτή η ιστορία των μειονοτήτων, αλλά και των άλλων εθνικών, θρησκευτικών ομάδων που έζησαν στον γεωγραφικό ορίζοντα της Τυνησίας ως συστατικό στοιχείο της ιστορίας της.

Μια τυπολογία της κινητικότητας αυτών των ομάδων που έχει ήδη κατατεθεί τείνει να κωδικοποιηθεί, παρόλο που η μετακίνησή τους οφείλεται σε εντελώς διαφορετικούς, για την κάθε ομάδα, λόγους, και η εγκατάστασή τους είναι συνυφασμένη με τους ρυθμούς των δεσμών που αναπτύσσονται και των σχέσεων που συνεχουν το τοπικό με το ευρύτερο και το παγκόσμιο περιβάλλον. Έτσι:

Άλλοι έχουν φθάσει ως κατακτητές για να εκμεταλλευθούν τα πλούτη της χώρας και προσπάθησαν να επιβάλλουν τα πρότυπά τους.

Άλλοι επιδίωξαν ν' αναπτύξουν ανάμεσα στη χώρα προέλευσής τους και την Τυνησία ένα δίκτυο ανταλλαγών, άλλοτε νόμιμων και άλλοτε παράνομων, που κάλυψε ένα ευρύ φάσμα δράσεων, στο οποίο συμπεριλαμβάνεται το λαθρεμπόριο και η πειρατεία.

Άλλοι κυνηγημένοι από τη χώρα τους μετά από πολέμους ή οικονομικές δυσκολίες ήρθαν για να βρουν ένα καλύτερο μέλλον στην Τυνησία.

Άλλοι, θύματα πολιτικών ή θρησκευτικών διώξεων αναζήτησαν στη χώρα ένα καταφύγιο περιμένοντας την επάνοδο στην πατρίδα τους.

Τέλος υπάρχουν και αυτοί που, αφού αγωνίστηκαν ενάντια στις αδικίες και στις μισαλλοδοξίες των χωρών τους, ήρθαν για να μεταλαμπαδεύσουν τις γνώσεις τους και να συστρατευθούν με τους αυτόχθονες στον αγώνα τους κατά της αποικιοκρατίας.

Αυτές οι πολλαπλές, ως προς τα κίνητρα, μορφές εγκατάστασης των ανθρώπων ομάδων αποκαλύπτουν τις ατομικές και μοναχικές εκείνες διαδρομές που σφυρηλάτησαν νέες μορφές αλληλεγγύης, ανέδειξαν νέες ταυτότητες, και ανέπτυξαν νέες στρατηγικές επικοινωνίας.

Οι ανταλλαγές, ακόμη κι αν δεν ήταν ισοδύναμες, δημιούργησαν χώρο για ν' αναπτυχθούν νέες πραγματικότητες και πολλαπλές αμφίδρομες σχέσεις, τη δυναμική και τα όρια των οποίων αναζητά και καταγράφει η έρευνα.

Το συγκεκριμένο Συνέδριο επιδίωξε να λειτουργήσει ως χώρος συνάντησης, στον οποίο θα δοκιμάζονταν οι διαφορετικές οπτικές προσέγγισης των επιστημόνων από διάφορους κλάδους (ιστορικοί, κοινωνιολόγοι, γλωσσολόγοι κ.ά.), που εξετάζουν στη μακρά τους διάρκεια τόσο τα φαινόμενα της ανάμιξης των πληθυσμών, όσο και τα πολιτισμικά και πολιτιστικά στοιχεία που προσδιορίζουν το χώρο της Μεσογείου.

Άξονας του Συνεδρίου, ο προσδιορισμός της έννοιας κοινότητα με στόχο να ορισθούν τα πλαίσια και να καθορισθούν τα όρια της Μεσογείου ως της ρευστής εκείνης πεδιάδας, του υδάτινου κάμπου, ή και της εσωτερικής θάλασσας που τόσο διευκόλυνε την κινητικότητα των ανθρώπων στα παράλια της.

Προφανώς η γεωγραφική θέση της Τυνησίας έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην προσωρινή ή πιο μακράς διάρκειας εγκατάσταση σ' αυτή τη χώρα, από την αρχαιότητα, πολλών πληθυσμών που κατάγονταν όχι μόνο από τις παράλιες χώρες αυτής της λεκάνης, αλλά επίσης και από πληθυσμούς που προέρχονται από την Ασία, τη Μέση Ανατολή, την κάτω της Σαχάρας Αφρική και από τη Ρωσία.

Θεωρώ, όμως, ότι το σχήμα Μεσόγειος - Κοινότητες θα έπρεπε να διαπλέκεται και να συνεργάζεται με την ισοδύναμη δυναμική έννοια του Μαγκρέμπ⁹.

Δεν τέθηκε όμως ρητά αυτή η διάσταση, αν και διαπερνούσε τις περισσότερες ανακοινώσεις, ίσως επειδή θεωρήθηκε αυτονόητη, υποβαθμίζοντας ή αποσιωπώντας, κατά τη γνώμη μου, τις πολλαπλές διαστάσεις αυτού του ισοδύναμου, για τη συζήτηση που άνοιξε, όρου.

Το Maghreb αποτελεί μια γεωγραφική αλλά και μια «εθνική» κατά κάποιο τρόπο ενότητα «fond population Berber», που διαμορφώνεται ταυτόχρονα με την Αραβική κατάκτηση του 7ου και του 8ου αιώνα (647 μΧ-800 μΧ), η οποία του δίνει τη θρησκευτι-

κή και την πολιτιστική του ταυτότητα, προσδιορίζοντας τις χώρες της ΒΔ Αφρικής, που περιλαμβάνονται ανάμεσα: Μεσόγειο - Σαχάρα - Ατλαντικό Ωκεανό και Έρημο της Λιβύης και παρέμπει στην ιστορία της συγκεκριμένης περιοχής.

Η πολιτική του ταυτότητα είναι συνδεδεμένη με την ιστορία της Αλγερίας, της Τυνησίας και του Μαρόκου από τον 12ο αι.⁹, συνιστώντας την πρώτη πριν από την Ευρωπαϊκή κατάκτηση ενοποίησή τους. Η κύρια μέριμνα αυτών των χωρών είναι να δημιουργήσουν μια νέα ζώνη εμπορικού - πολιτικού και βιομηχανικού συντονισμού για την οικονομική τους ανάπτυξη. Είναι γι' αυτό που πιστεύω ότι η ιστορία των Μεσογειακών Κοινοτήτων της περιοχής δεν νοείται έξω από τη δυναμική διαπραγμάτευση αυτής της τρίτης έννοιας.

Επιστρέφοντας στο Συνέδριο θέλω να σημειώσω ότι στις εισαγωγικές ανακοινώσεις κατατέθηκαν κάποιες αρκετά διαφορετικές μεταξύ τους απόψεις σχετικές με την έννοια της Μεσογείου ως θάλασσας και περιοχής, η οποία επαναφέρει το αρκετά επίκαιρο πρόβλημα του δύσκολου διαλόγου μεταξύ ενότητας και πολυπλοκότητας που τώρα συγκροτείται σε παγκόσμιο επίπεδο με την παγκοσμιοποίηση (Habib Kazdaghli, A. Mahjoubi, Filip Joutar¹⁰, Chantal Bordes-Bauayoun και Myrian Cooke).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσίασαν οι ανακοινώσεις που διαπραγματεύονταν όψεις της καθημερινής ζωής και κοινωνικοοικονομικές σχέσεις, καθώς και οι ανακοινώσεις που χρησιμοποίησαν αναγνώσεις από τα πολυάριθμα ταξιδιωτικά ημερολόγια, την αλληλογραφία των προξενείων, τις αυτοβιογραφικές καταγραφές· προσεγγίσεις που μας βοηθούν να στρέψουμε το βλέμμα μας στον «άλλο» και στην αυτοπαρουσίασή του.

Η κριτική των λογοτεχνικών έργων και των έργων τέχνης στη συνέχεια εξέφρασε το γλωσσικό αμάλγαμα των δρόμων κατανόησης της ιστορίας των πληθυσμών. Όπως θα πρέπει ν' αναφερθεί και η ενδιαφέρουσα διαμάχη ιστορικών και γλωσσολόγων για τη lingua franca που χρησίμευσε όχι μόνο ως εργαλείο για την οργάνωση των ανταλλαγών και του εμπορίου στα λιμάνια, αλλά και ως μέσο διασύνδεσης των μουσουλμανικών και χριστιανικών κοινωνιών στον ευρύτερο χώρο της Μεσογείου.

Το σκεπτικό που προσδιόρισε τα κριτήρια επιλογής των ξένων επιστημόνων που συμμετείχαν, ήταν η ενασχόλησή τους με τις κοινότητες και τις πολλαπλές διασυνδέσεις τους με την παγκόσμια ιστορία, προκειμένου να διευρυνθεί η προϋπάρχουσα προνομιακή συνεργασία τους με τα γαλλικά Πανεπιστήμια¹¹.

Ήταν εμφανής η προσδοκία των διοργανωτών ότι αυτή η συνάντηση θα φέρει στο φως συμπληρωματικά στοιχεία, που μπορούν να αναδείξουν μία νέα διεπιστημονική δυναμική διευρύνοντας τα όρια των παραδοσιακών προσεγγίσεων.

Η πίστη, επίσης, ότι θα επιχειρηθεί η επαναπροσέγγιση των πολιτισμικών, κοινωνικών και οικονομικών ανταλλαγών μεταξύ της Τυνησίας και των άλλων μεσογειακών χωρών που διαμορφώθηκε στη μακρά διάρκεια της ιστορίας τους, και θα ανανεωθεί, έτσι, η ελπίδα να ανοίξουν νέοι δρόμοι για την καλύτερη κατανόηση των λαών που ζουν στις όχθες της μεσογειακής λεκάνης.

Ίσως, τώρα το όραμα σύστασης ενός δικτύου ερευνητών γύρω από τη Μεσόγειο, να μην παραπέμπει στη σφαίρα της ουτοπίας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Το Συνέδριο διοργάνωσε το Τμήμα Faculté des Lettres de Manouba Unité de Recherche Histoire et Mémoire, του Πανεπιστημίου Tunis I, με τίτλο: Les Communautés Méditerranéennes de Tunisie. Έγινε 1-4 Μαρτίου 2000 με την υποστήριξη και την οικονομική ενίσχυση τόσο της τυνησιακής κυβέρνησης όσο και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Από τους βασικούς συντελεστές και διοργανωτές του ήταν ο καθηγητής της ιστορίας του Πανεπιστημίου της Manouba, Habib Kazdaghli. Σε αυτό συμμετείχαν 22 ξένα Πανεπιστήμια και Ερευνητικά Κέντρα από 9 χώρες, και εκπροσωπήθηκαν: 8 της Γαλλίας, 6 της Ιταλίας, 2 των Ηνωμένων Πολιτειών και από 1 της Βρετανίας, Ελλάδας, Ρωσίας, Αλγερίας, Κροατίας και Ουγγαρίας.

2. Το 1830 κυβερνά το Αλγέρι ο Αχμέτ Μπέη, ο οποίος διατηρεί την εξουσία και μετά το 1878, όταν ο Ζυλ Φερί κατακτά το κράτος χωρίς να συναντήσει αντίσταση· ελέγχεται όμως από τον Γενικό Επιθεωρητή που είναι εγκατεστημένος στη γαλλική πρεσβεία.

Το 1881 η Τυνησία γίνεται γαλλικό προτεκτοράτο ως το 1957 που απελευθερώνεται. Στο διάστημα αυτό, το 1934, ιδρύεται το κόμμα «Νέο Ντεστούρ» από τον Χαμίμπ Μπουργκίμπα, ο οποίος το 1957 εκλέγεται Πρόεδρος της Δημοκρατίας. Στη θέση αυτή παρέμεινε ως το 1987 που τον διαδέχθηκε ο Μπεν Αλί.

3. Οι πληροφορίες που χρησιμοποιώ σχετικά με τη δράση της ομάδας «Ιστορία και Μνήμη», της οποίας ενεργό μέλος είναι ο καθηγητής Habib Kazdaghli αλλά και όσα αναφέρω σχετικά με τους στόχους του Συνεδρίου, αντλούνται από την εναρκτήρια ομιλία του, καθώς και από τις πολλές συζητήσεις που κάναμε, κατά τη διάρκεια και μετά το τέλος του συνεδρίου. Για όλες αυτές τις πληροφορίες αλλά και για την πρόσκληση να παρακολουθήσω το συνέδριο και να γνωρίσω τις ευρύτερες δραστηριότητες της ομάδας και τη χώρα του, θέλω και από αυτή τη θέση να τον ευχαριστήσω θερμά.

4. al maghrib: η δύση και Al-Maghrib, το μέρος όπου δύει ο ήλιος. Μια πολιτική ενότητα που εμφανίζεται ήδη από τη περίοδο της βασιλείας των Αλμοχαντες (Almoahad) (1159-1269) που κατάγονται από το Μαρόκο και ενώνουν το Μαγκρέμπ.

5. Η παιδεία στην Τυνησία είναι δωρεάν και από το 1990 έγινε υποχρεωτική για όλα τα παιδιά ηλικίας έξι έως δεκαέξι ετών. Το δημοτικό σχολείο έχει διάρκεια φοίτησης εννέα χρόνια και τελειώνει με κρατικές εξετάσεις. Η εκπαίδευση γίνεται πρώτα στην αραβική γλώσσα και μετά στη γαλλική, ενώ στα σχολεία διδάσκονται άλλες δύο ξένες γλώσσες, από τις οποίες η μια είναι υποχρεωτικά τα αγγλικά.

Όλα τα εκπαιδευτικά ιδρύματα είναι κρατικά εκτός από ορισμένα ιδιωτικά, που τα απολυτήριά τους δεν αναγνωρίζονται επίσημα από το κράτος, και όλοι οι εκπαιδευτικοί, εκτός των πανεπιστημιακών, είναι Τυνησιοί.

Υπάρχουν έξι Πανεπιστήμια: 4 στην Τύνιδα, 1 στην Σους και 1 στην Σφαξ.

6. Βλ. *La Tunisie du Nord: Espace de relations*. Actes du 2ème colloque du département de géographie 14; 15 et 16 décembre 1995, Série: Colloques, Volume: XVII, Publication de la Faculté des Lettres de Manouba, Tunis 1999.

7. Το βιβλίο αυτό παρουσιάζεται στη συνέχεια.

8. Την επικαιρότητα του Maghreb επιβεβαιώνει το αφιέρωμα του περιοδικού *Mésogeios* 7(2000) 9-275, που επιμελήθηκε ο Mohammed Tahar Mansouri, με τίτλο «Le Maghreb et la mer à travers l'histoire».

9. Παρόλο που τα όρια του Maghreb προσδιορίζονται ήδη από 16ο αι., η έννοια Magrebin περιλαμβάνεται στο λεξιλόγιό τους το 1847, και μόλις το 1970 τερματίζονται οι συνοριακές διεκδικήσεις των τριών χωρών. Η Λιβύη το 1970 προσανατολίσθηκε στην Αίγυπτο, χωρίς ν' απομακρυνθεί εντελώς από το Maghreb, ενώ η Μαυριτανία θέλει να ενταχθεί. Στο Συνέδριο μετείχε μόνο η Αλγερία.

10. Ο Joutar έγινε τελευταία προϊστάμενος της Ακαδημίας της Τουλούζης. Οι έρευνές του αφορούν τον προτεσταντισμό και ήταν ένας από τους πρώτους ερευνητές στη Γαλλία που χρησιμοποίησε τις προφορικές μαρτυρίες ως ιστορική πηγή και ανέπτυξε έναν προβληματισμό πάνω στα ζητήματα μεθόδου που θέτει στον ιστορικό η αναδρομή «σ' αυτές τις φωνές που έρχονται από το παρελθόν».

11. Ιδιαίτερα με την ομάδα της διασποράς του Πανεπιστημίου της Τουλούζης με εμψυχωτή τον Benaguiou.